

УДК 801.81:398(438)“18/19”О.Кольберг

ІВАН ФРАНКО ПРО ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ОСКАРА КОЛЬБЕРГА

Ганна СОКІЛ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул.Університетська, 1/345, 79602 Львів, Україна*

Проаналізовано погляди І. Франка на фольклористичну діяльність О. Кольберга, популярність цього вченого в українській культурі. Йдеться, зокрема, про методику збирання та публікацій народознавчих матеріалів польського дослідника. Окреслено актуальність наукових принципів І. Франка в сучасному аспекті.

Ключові слова: фольклористична діяльність, методика збирання, наукове видання, систематизація, рецензування, епістолярія.

Увагу І. Франка постійно привертала наукова діяльність зарубіжних фольклористів, зокрема сербських, чеських, російських, болгарських, польських. Свідченням цього є численні його рецензії на праці зарубіжних науковців та періодичні видання, а також активна участь українського вченого в різних закордонних наукових товариствах.

Найцікавішою постаттю на ниві польської фольклористики й етнографії другої половини ХІХ ст. Іван Франко вважав Оскара Кольберга, з іменем якого пов'язував корисні зміни в галузі народознавства в Галичині. Іван Франко не залишив спеціальних досліджень про наукову діяльність Оскара Кольберга, проте в цілій низці статей, рецензій він торкався цього питання. Насамперед маємо на увазі рецензії на третій том “Pokucie” О. Кольберга [12, с.348–349] та на видання Я. Свентека “Lud nadłabski od Gdowa aż po Wochnię. Obraz etnograficzny” [15, с.205–208]. Оцінку діяльності польського фольклориста наш учений висловив у статтях “Галицьке краєзнавство” [2], “Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в.” [8], в окремих листах тощо.

Якраз у 60-х рр. ХІХ ст., як зазначив Іван Франко, почалася жвавіша етнографічна діяльність між галицькими поляками. Але над усіма “видвигається постать великого збирача польської землі” Оскара Кольберга. Він, як і його попередник Зоріан Доленга-Ходаковський, щедро черпав із народної скарбниці, охопивши своїм дослідженням широкі географічні простори.

Як відомо, сам І. Франко вбачав у зверненні до фольклору *с в о е р і д н у ш к о л у в и х о в а н н я і н т е л і г е н ц і ї* [розрядка тут і далі наша. – Г.С.]. Він закликав записувати уснопоетичний матеріал, бо твердо вірив, що народні твори дають те, “чого не дає нам ніщо інше на світі – дають нам заглянути в душу іншої людини, чи цілого народу, показують нам, що його болить, що радує, що смутить, і заставляють нас і самих з ним радуватись, тужити та

сумувати” [1, с.120]. Істотного значення учений надавав фольклорним творам ще й тому, що вони повертають до народу його власну інтелігенцію, вчать її говорити й думати так, як народ, і любити свій народ. Нарешті, важлива для інтелігенції усна словесність тим, що розширює знання про народ і вказує їй, “де й чого вона має вчитися та набирати з великого скарбу людської освіти, щоб нести підмогу тому народові, а не губитися в пустих і ні для кого не позиточних мудруваннях” [1, с.120]. Такі міркування І. Франка про фольклор, його вплив та значення для інтелігенції є яскравим свідченням виняткової уваги письменника до народу та його усної словесності. Вони актуальні особливо й тепер, коли часто замість звернення до автентичних творів деякі дослідники поринають у “пусті мудрування” псевдонауки.

Уже тоді, у 90-х роках ХІХ ст., І. Франко з гострою критикою виступив проти тих науковців, які своїми працями “відштовхували інтелігенцію від селян”. Про це, зокрема, він зазначив у статті “Галицьке краєзнавство” (до речі, вперше надрукованій польською мовою в газеті “Kurjer Lwowski” за 1892 р.), маючи на увазі насамперед “злосливі “Studia o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki” (Poznań, 1854) Рішарда Вінценти Бервінського, які не визнавали народної творчості, заперечували саме існування польського простолюду” [2, с.129].

Натомість у постаті Оскара Кольберга український учений вбачав такого представника інтелігенції, який звертався до великих скарбів “людської освіти” і “ніс підмогу” народові як польському, так і українському. З іменем О. Кольберга І. Франко пов’язав важливі зміни, що відбулися в народознавстві Галичини. Саме О. Кольберг, шанувальник народної музики, за фахом музикознавець, звернувся до записування і мелодій, і текстів народних пісень, а від пісень – “до плану зібрати всебічний матеріал для характеристики народу, який заселяв весь простір земель колишньої Польщі” [2, с.129]. Перші записи він зробив в околицях Варшави, а згодом у план польових робіт були включені майже всі польські землі. Початок видань фольклорних матеріалів, які зібрав О. Кольберг, знаменувала його збірка “Pieśni ludu polskiego” (1842).

Велику роль у формуванні наукового світогляду майбутнього народознавця відіграла передова інтелігенція, в оточенні якої він розпочинав свою діяльність. Чи не найбільший вплив на фольклориста, як зазначає сучасна українська дослідниця В. Юзвенко, мав відомий польський патріот Е. Дембовський, який постійно наголошував, що “людина, яка не любить простого народу, не може творити” [10, с.66]. Як знаємо, такої ж думки дотримувався І. Франко і саме за служіння простому народові високо цінував О. Кольберга.

Працю О. Кольберга “Lud...” І. Франко назвав монументальною. “Його монументальна праця “Lud, jego zwyczaj...” своїми першими томами частково охоплює Галичину, подаючи характеристику Краківщини. Потім Кольберг на довгі роки залишив Галичину, показуючи нам у дальших серіях Познанщину, Люблінщину, Куявію, Мазовше і тільки в останніх роках відвідав Галицьку Русь, збираючи багаті матеріали про Покуття, Перемишльщину” [2, с.129].

Коло наукових інтересів Кольберга, мабуть, не зовсім справедливо І. Франко вважав досить вузьким. Як свідчать матеріали, Кольберга цікавила різножан-

рова народна поезія – колядки та щедрівки, маланочні пісні, гаївки та веснянки, є в його записах цікаві весільні, хрестинні пісні, а також велика кількість балад, родинно-побутових та станових пісень, значне число коломийок. Крім того, він фіксував казки, легенди та перекази, прислів'я й приказки, загадки тощо. В полі зору польського дослідника були обряди та звичаї, народні вірування, демонологія.

Щодо поглядів на фольклорно-етнографічний матеріал, то Франко зауважив, що Кольберг надавав перевагу автентичності фольклору, дотримуючись міфологічної теорії, яку на той час поділяли Я. Головацький, О. Огоновський, І. Нечуй-Левицький та ін.

Правда, українського вченого не повністю задовольняла методика збирання та публікації матеріалів. “Збираючи поспішно, він [Кольберг. – Г. С.] хапав у кожній околиці, що міг на борзі захопити, наповнював свої томи описами околиць, виписками зі старих газет і т. ін., а в записанім матеріалі друкував при описах різних околиць по десять разів ті самі пісні, казки, рідко коли покликаючись на попередні томи, не говорячи про чужі збірки. Таким способом багатство зібраного матеріалу в значній мірі ілюзоричне, таким методом можна наповнити сотки томів, а не посунути науки вперед” [8, с.238].

І дійсно, Кольберг не дотримувався чіткої системи класифікації, що відзначають і сучасні дослідники спадщини польського фольклориста. Розміщення українських пісень в окремих розділах, як зауважила В. Юзвенко, “викликає враження довільно накиданого матеріалу, нічим не виправданої класифікації” [10, с.68]. Однак питання систематики народних пісень на той час взагалі не було вирішене у польській науці. Лише значно пізніше до розв'язання його наблизилися польські фольклористи Ян Карлович та Ян Бистронь.

І. Франка хвилювали проблеми наукового видання народнопоетичних творів, що вимагало чіткої класифікації, систематизації у публікаціях, а не захаращення їх нагромадженим матеріалом. Звичайно, що І. Франко висловлював свої погляди з позицій наукової фольклористики, засади якої сформувалися значно пізніше – вже в період діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові розроблено й утверджено наукові принципи у підході до записування та публікації усної словесності і поставлено вимоги систематичного їх дотримання. Як відомо, у 50–60-х рр. XIX ст., коли розгорталася діяльність Кольберга, ще не було розроблено сталих наукових принципів, методів збирання та публікування фольклорно-етнографічного матеріалу ні в українській, ні в польській науці. Тому, очевидно, для О. Кольберга головним завданням було зафіксувати матеріал і видати його в світ. Інакше кажучи, він мав на меті зберегти народні скарби для майбутніх поколінь, не надаючи принципового значення класифікації та систематизації.

Високо оцінивши цікаву й потрібну роботу, І. Франко піддав гострій критиці відсутність варіантів та паралелей, аналогій з іншими фольклорними виданнями, особливо наголосив на неповній паспортизації, в якій не вказувалося прізвищ інформаторів та відомостей про них. З приводу цього між обома науковцями розгорнулася дискусія на сторінках польської преси [11, с.221–223]. Кольберг болісно сприйняв зауваження І. Франка, зокрема про обов'язкову вказівку

прізвищ носіїв фольклору. Він таки недооцінював роль широкої і повної паспортизації записів. У листі-відповіді І. Франкові О. Кольберг з іронією писав: "Рецензент прагнув подати для нащадків імена співаків Гриців та співачок Гафок, що, на його думку, значно підняло б вартість збірок, однак ми, кажучи відверто, не вважали це за потрібне" [11, с.222]. Його полеміка з Франком свідчить, що багатьом важливим питанням у збирацькій та видавничій справі О. Кольберг не надавав належного значення. По суті, він так і залишився при своїй думці.

Усе-таки, навіть критикуючи, український учений не применшував заслуг польського дослідника, однією з яких вважав застосування географічного методу дослідження фольклору. Мабуть, варто наголосити, що тривалий час в українській фольклористиці панувала думка про те, що І. Франко критикував цей метод збирання усної словесності. Очевидно, це помилкове твердження, оскільки сам І. Франко був його прихильником, бо, згодом пишучи про збирачів нового типу 90-х рр. XIX ст. (В. Гнатюк, О. Роздольський, Ф. Колесса, В. Охримович), він якраз виділив як одну з характерних їхніх рис – намагання "вичерпати запас етнографічних фактів у певній околиці, подати, приміром, увесь репертуар пісень, оповідань і т.ін..." [8, с.240]. Насправді І. Франко критикував не метод, а захаращення окремих публікацій нагромадженням і несистематизованим матеріалом.

Заслугою О. Кольберга І. Франко вважав його вивчення не лише словесного (вербального) тексту, а й народної музики (мелодій). Польський учений постійно також виявляв інтерес до проявів духовної культури українського народу, завдяки чому маємо чотири томи "Pokusia", один том "Przemyskie", два томи "Chelmskie" та ін., в яких, за словами І. Франка, поміщено "багаті причинки до руської етнографії" [8, с.238]. І, зрештою, слушно зауважив український учений, що Кольберг особистим впливом умів "розбудити замилювання до етнографії" в інших і організувати собі "по всіх сторонах пильних і сумлінних помічників-збирачів" (у чому, до речі, мав багато спільного з самим І. Франком, який був прекрасним організатором науки й натхненним фольклористом-практиком).

У рецензії на третій том "Покуття" І. Франко, подаючи кілька зауваг щодо непослідовності фонетичного відтворення текстів, все-таки авторитетно заявив: "Транскрипція українських текстів у п. Кольберга загалом дуже влучна і свідчить про високо розвинутий у автора слух і відчуття особливостей діалекту. Можна сміливо сказати, що тільки з появою "Покуття" українці одержали можливість пізнати справжню фонетику цього дуже характерного діалекту, бо дотеперішні етнографічні збірники з цих околиць (Головацький) фальшували і затирали фонетику недоречним етимологічним правописом" [12, с.349]. Таким чином, незважаючи на окремі мовні огріхи (на це звертали увагу й інші дослідники, зокрема Ч. Нейман у рецензії на перший і другий томи "Покуття" в "Киевской старине" (1884, № 3, с.482–487), наш учений все ж таки високо оцінив працю польського дослідника, що, безперечно, було дуже важливим і для самого Кольберга і для науки загалом.

І. Франко не лише високо оцінив діяльність польського дослідника, а й широко використовував його фольклорні записи, подаючи їх як паралелі до збірок пісень, казок, які готував до друку. Часто покликався на матеріали Кольберга у серії праць "Студії над українськими піснями", включив публікації О.

Кольберга разом з іншими виданнями Краківської Академії наук у “План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви” [9, с. 33].

Ім'я Кольберга зустрічаємо і в епістолярії українського вченого – найчастіше у листах до М. Драгоманова, Ф. Ржегоржа, І. Колесси та ін. І. Франко був добре обізнаний зі спадщиною О. Кольберга, постійно користувався його виданнями, одночасно розповсюджуючи їх між науковцями. Так, у листі від 19 листопада 1888 р. до М. Драгоманова звертався: “Будьте ласкаві, екземпляр “Покуття” Кольберга, що є у Вас, переписати в свою бібліотеку, я дістав другий екземпляр” [4, с.183]. Саме у листах до М. Драгоманова проглядає думка І. Франка про значну роль О. Кольберга у збиранні та публікації українських народних казок у Галичині. “У нас [в Галичині. – Г.С.], – писав у листі від 5 квітня 1892 р., – на сім полі, як самі знаєте, зроблено дуже мало та й то більше поляками (Войціцький, Кольберг), ніж русинами” [49, с.329]. А в листі до Б. Грінченка від 8 серпня 1898 р. І.Франко повідомляв: “Кольберга замовив я для Вас через антикварія та й досі не одержав, – хіба вернувши до Львова (лист писаний з Довгополя. – Г.С.), вишлю Вам свій екземпляр (томи I, II)” [3, с.107–108].

Цікавим фактом, який свідчить про об'єктивні погляди І. Франка на діяльність О. Кольберга, є листи до І. Колесси. Висловивши “коротку рецепту” І. Колесі, за якою бажано робити рецензію на збірник Кольберга (докладний опис книжки, мета, яку ставить собі упорядник, методи збирання та впорядкування матеріалу тощо) [6, с.567], Франко водночас залишив для нащадків цінні вказівки до рецензування будь-яких інших фольклорних збірників. При цьому підкреслив основну вимогу до рецензента – наукову об'єктивність та виняткову пильність щодо рецензованого фольклорного матеріалу, особливо в тому випадку, коли йдеться про варіанти пісень. Він переконував І. Колесу, що наявність однакових пісень, скажімо, у публікаціях Кольберга та Головацького ще не означає, що вони “один в одного вкрали”. “А застановились Ви над тим, – писав учений, – що та сама пісня могла бути записана Кольбергом на Покутті, а Головацьким деінде, і що в таких разі повторення тієї самої пісні є не хибою, а заслугою, бо показує географічне розширення даної пісні? [...] Ні, друже мій, в таких речах треба бути дуже осторожним, особливо, коли мається діло з збірником матеріалів, а не з романом” [7, с.578].

Дійсно, такі цінні вказівки щодо рецензування фольклорного збірника зберегли актуальність у наш час, коли, скажімо, якоюсь мірою втрачено ту добру традицію справедливого, науково об'єктивного рецензування, чи навіть, можливо, знизився рівень рецензій здебільшого на такого роду видання. Тому й зараз варто частіше звертатися до спадщини класиків і відшукувати в ній оте раціональне зерно. Очевидно, слід звернути увагу, що І.Франко вбачав різницю в підході до видань літературних і фольклорних. І це треба мати на гадці кожному, хто береться до рецензування народнопоетичних матеріалів.

Рецензії та відгуки І. Франка на колосальну працю О. Кольберга, що охоплювала широке коло питань культури та побуту народу, не втративши своєї актуальності, розкривають не тільки наукові взаємини двох представників української та польської культур, а й розвивають почуття об'єктивного наукового осмислення у підході до оцінювання того чи іншого явища.

Отже, неодноразово вказуючи на недоліки в народознавчій роботі О.Кольберга, І. Франко, як і відомі польські вчені І. Коперніцький та Я.Карлович, високо оцінив його фольклористично-етнографічну діяльність і заслуги в українській та польській науці. Наскільки вагомою була спадщина О.Кольберга в наукових колах другої половини XIX – початку XX ст., інформує “Довідковий том до зібрання творів І.Франка у 50-ти томах”, де зафіксовано понад сотню покликань на прізвище польського вченого, що й засвідчує його велику популярність в українській культурі загалом та значення в науковій діяльності І.Франка зокрема.

1. *Франко І.* Відозва. Селянська хата (Неопубліковані матеріали) / Підготовка до друку і вступне пояснення О.І. Дея // Народна творчість та етнографія. – 1961. – № 2. – С.119–121.
2. *Франко І.* Галицьке краєзнавство // Франко І. Збір. творів : У 50 т. – К., 1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С.116–150.
3. *Франко І.* Лист до Б. Грінченка від 8 серпня 1898 р. // Там само. – Т. 50. – С. 107–108.
4. *Франко І.* Лист до М. Драгоманова від 19 листопада 1888 р. // Там само. – Т. 49. – С. 182–184.
5. *Франко І.* Лист до М. Драгоманова від 5 квітня 1892 р. // Там само. – Т. 49. – С. 326–329.
6. *Франко І.* Лист до І. Колесси від 11 листопада 1885 р. // Там само. – Т. 48. – С.567–569.
7. *Франко І.* Лист до І.Колесси від 18 листопада 1885 р. // Там само. – Т. 48.– С.576–580.
8. *Франко І.* Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в. // Вибрані статті про народну творчість. – К., 1955.
9. *Франко І.* План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К., 1984. – Т. 41.
10. *Юзвенко В.А.* Польський фольклорист Оскар Кольберг – збирач і дослідник української народної поетичної творчості // Народна творчість та етнографія. – 1961. – № 2. – С.65–71.
11. *Kwartalnik historyczny.* – Lwów, 1890. – S. 221–223.
12. *Франко І.* Pokucie. Obraz etnograficzny. Skreslił O.Kolberg. Tom III. Kraków, 1888 // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К., 1980. – Т. 27. – С. 348–349.
13. *Франко І.* Jan Świętek.“Lud nadlabski od Gdowa aż po Bochnię. Obraz etnograficzny”. W Krakowie, nakładem Akademii Umiejętności, 1893 // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К., 1981. – Т. 29. – С. 205–208.

**IVAN FRANKO ABOUT FOLKLORISTIC ACTIVITY
OF OSKAR KOLBERG**

Hanna SOKIL

*The Ivan Franko National University in Lviv,
Filaret Kolessa Ukrainian Folkloristics Department,
Universytetska, 1/345, 79602 Lviv, Ukraine,
tel.: (00380 322) 96 47 20, e-mail: folklore @ franko. lviv. ua*

Franko's views on folkloristic activity of O. Kolberg are analyzed as well as his popularity in Ukrainian culture is determined. The author of the survey focuses on Kolberg's methods of collecting and publishing folklore materials. Actuality of Franko's scientific principles is overviewed in modern aspects.

Key words: folkloristic activity, methods of collecting, scientific edition, systematization, rectnsion, letters.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2004
Прийнята до друку 20.05.2004